

Prof. zw. dr hab. Krzysztof Skotnicki
Katedra Prawa Konstytucyjnego UŁ
Centrum Studiów Wyborczych UŁ
Zakład Prawa Konstytucyjnego Porównawczego UŁ

Ocena dorobku naukowego, rozprawy habilitacyjnej
Prawa kulturalne obywateli państw trzecich w prawie Unii Europejskiej
(Wydawnictwo KUL, Lublin 2018, ss. 484)
i aktywności naukowej
dr Anny Magdaleny Kosińskiej
w związku z wystąpieniem przez nią z wnioskiem
o uzyskanie stopnia naukowego doktora habilitowanego
w dziedzinie nauk prawnych, w dyscyplinie prawo

I. Uwagi wstępne

Sporządzenie przeze mnie recenzji w przewodzie habilitacyjnym dr Anny Magdaleny Kosińskiej następuje w związku z decyzją Centralnej Komisji do spraw Stopni i Tytułów z dnia 5 czerwca 2018 r. wyznaczającą skład Komisji w celu przeprowadzenia tego postępowania, w której powierzona jest mi rola recenzenta.

W recenzji uwzględnione są kryteria określone w ustawie z 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (t. j. Dz. U. z 2017 r., poz. 1789) oraz w rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 1 września 2011 r. w sprawie kryteriów oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego (Dz. U. Nr 196, poz. 1165), a także rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 19 stycznia 2018 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora (Dz. U. z 2018, poz. 1842, poz. 261).

Przede wszystkim należy stwierdzić, że dr Anna Magdalena Kosińska spełnia określone w art. 16 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i

tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki warunki dopuszczenia do postępowania habilitacyjnego, a więc posiada stopień doktora oraz osiągnięcia naukowe lub artystyczne, uzyskane po otrzymaniu stopnia doktora, stanowiące znaczny wkład w rozwój określonej dyscypliny naukowej lub artystycznej oraz wykazuje się istotną aktywnością naukową lub artystyczną. Należy jednocześnie nadmienić, że Habilitantka jest absolwentką studiów magisterskich Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II na kierunkach: historia sztuki (2006 r.) i prawo (2008 r.), zaś stopień doktora nauk prawnych w zakresie prawa uzyskała w 2012 r. na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II na podstawie rozprawy *Kulturalne prawa człowieka. Regulacje normatywne i ich realizacja* (promotor: prof. dr hab. Dariusz Dudek, recenzenci: prof. dr hab. Mariusz Jabłoński, dr hab. Krzysztof Motyka). Od 2012 r. jest zatrudniona w KUL w Katedrze Prawa Unii Europejskiej na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji początkowo na stanowisku asystenta, zaś od 2015 r. adiunkta, od 2015 r. jest też kierownikiem powstałego na tym Wydziale Centrum Badań nad Europejskim Prawem i Polityką Migracyjną.

Habilitantka jest członkiem Polskiego Towarzystwa Studiów Europejskich (PTSE), International Law Association (ILA), International Association for the Study of Forced Migration (IASFM), Polskiego Stowarzyszenia Prawa Europejskiego (PSPE), MIGRA-TEAM oraz Centrum Badań nad Europejskim Prawem i Polityką Migracyjną.

Pani dr Anna Magdalena Kosińska jako osiągnięcie naukowe w rozumieniu art. 16 ust. 2 ustawy z 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki stanowiące podstawę ubiegania się o stopień naukowy doktora habilitowanego wskazała monografię jej autorstwa pod tytułem *Prawa kulturalne obywateli państw trzecich w prawie Unii Europejskiej* (Wydawnictwo KUL, Lublin 2018, ISBN 978-83-8061-515-1).

Przedłożony mi do zrecenzowania dorobek naukowy Habilitantki oscylują przede wszystkim wokół problematyki wolności i praw człowieka w wymiarze międzynarodowym i europejskim. Jest to niewątpliwie zagadnienie interdyscyplinarne, które odnajdujemy także w pracach z zakresu prawa konstytucyjnego. Jako konstytucjonalista uważam wręcz, że ten obszar treści regulacji konstytucyjnej stał się dzisiaj absolutnie centralnym i najważniejszym zagadnieniem współczesnych konstytucji i badań prowadzonych przez przedstawicieli środowiska, które reprezentuję. Wskazany dorobek naukowy dr Anny Magdaleny Kosińskiej przede wszystkim skoncentrowany jest na szeroko rozumianej problematyce migracyjnej. Nie jest wprawdzie bezpośrednio z zakresu prawa konstytucyjnego, podejmuję się jednak jego oceny, gdyż w przypadku wolności i praw jednostki nie jest możliwe wyznaczenie ścisłej granicy między analizami wyłącznie na jednej płaszczyźnie.

Sporządzanie recenzji, zgodnie z § 3, § 4 i § 5 rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 1 września 2011 r. w sprawie kryteriów oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego obejmuje osiągnięcia naukowo-badawcze, dorobek dydaktyczny i popularyzatorski oraz współpracę międzynarodową.

II. Ocena osiągnięcia naukowego wskazanego jako podstawa ubiegania się o stopień naukowy doktora habilitowanego

1. Ocena wyboru tematu

Monografia dr Anny Magdaleny Kosińskiej pt. *Prawa kulturalne obywateli państw trzecich w prawie Unii Europejskiej* podejmuje niewątpliwie problematykę niezwykle ważną i trudną. Trafności wyboru tej tematyki nie trzeba szerzej uzasadniać.

Na kwestię wolności, praw i obowiązków osób, które nie posiadają obywatelstwa państwa, w którym przebywają, uwaga zwracana jest już od bardzo dawna. Z uwagi na nasilenie się ruchów migracyjnych, a zwłaszcza w następstwie kryzysu, z jakim mamy do czynienia w Europie w związku z masowym napływem migrantów począwszy od 2015 r., jest to zagadnienie niezaprzeczalnie aktualne, posiadające olbrzymie znaczenie zarówno teoretyczne, jak i przede wszystkim praktyczne. W toczących się dyskusjach uwaga zwracana jest jednak głównie na inne kwestie, takie jak prawa socjalne czy nawet polityczne takich osób, natomiast problematyka korzystania przez nie z praw kulturalnych wydaje się być traktowana jako drugoplanowa. Można zastanawiać się, czy jest to podejście właściwe. Prawa kulturalne to prawa o szczególnym charakterze, obejmujące przede wszystkim prawo dostępu do dóbr kultury, prawo udziału w życiu kulturalnym, wolność twórczości artystycznej oraz prawo do własnej tożsamości kulturowej. Są to przy tym prawa niezwykle różnorodne, zaś dla osób przyjezdnych niezwykle często zwłaszcza kwestie religijne, możliwość praktykowania i uzewnętrzniania swojej wiary mają znaczenie najważniejsze, nawet dużo istotniejsze niż sprawy bytowe i zdrowotne. Dlatego zajęcie się przez Habilitantkę prawami kulturalnymi takich osób należy bez wątpienia uznać za zasługujące na pełną aprobatę i uznanie.

Oceniając trafność wyboru tematu monografii stanowiącej podstawę o ubieganie się o nadanie stopnia doktora habilitowanego, należy również podkreślić, iż w polskim prawniczym piśmiennictwie naukowym jak dotąd problemowi temu nie było poświęcone tak obszerne opracowanie, zaś liczba prac pryncypialnych nie jest znaczna i przede wszystkim nie pozwala na całościowe spojrzenie na liczne pojawiające się problemy prawne.

2. Cel pracy

Podstawowym celem pracy było ustalenie, czy można mówić o istnieniu w Unii Europejskiej modelu praw kulturalnych obywateli państw trzecich. Teza taka postawiona jest już we *Wstępie* książki, a dalsza treść monografii nakierunkowana jest na jej potwierdzenie. Podobnie jest z czterema wyraźnie wskazanymi tezami pomocniczymi: kultura europejska to fundament i tożsamość Unii Europejskiej, istnieją integracyjne obowiązki kulturalne obywateli państw trzecich chroniące i wzmacniające tożsamość i kulturę europejską, prawa kulturalne obywateli państw trzecich mają co do zasady charakter derogowalny, istnieje prawo do ochrony przed kulturą prawa pochodzenia. W moim odczuciu to jednak nie tezy, lecz sformułowany problem badawczy rozpoczynający dalsze badania, wyznaczające ich kierunek i treść, na podstawie których powinno dopiero dojść do wyartykułowania konkluzji w postaci tezy bądź tez.

Tak rozumiem też analizę i ocenę instrumentów prawnych dotyczących gwarancji praw kulturalnych obywateli państw trzecich w prawie Unii Europejskiej oraz określenie ich granic, jak i odniesienie się do integracji jako procesu dwustronnego wymagającego poszanowania kultur migrantów, ale również wymagającego od migrantów poszanowania kultury kraju przyjmującego. Kluczowe jest bowiem pytanie o poziom ochrony praw kulturalnych w strukturze Unii Europejskiej.

3. Źródła i literatura

Praca oparta jest na wyjątkowo bogatym materiale źródłowym i literaturze przedmiotu. Składa się na to 8 aktów prawa pierwotnego i 76 aktów prawa wtórnego (rozporządzeń, dyrektyw, decyzji) Unii Europejskiej, 3 umowy międzynarodowe, 28 komunikatów i raportów, 8 wniosków prawodawczych, 45 innych dokumentów, 17 paktów i konwencji, 11 aktów prawnych prawa polskiego, blisko 100 wyroków, opinii i postanowień Trybunału Sprawiedliwości UE, 12 opinii Rzeczników Generalnych Trybunału Sprawiedliwości UE, ponad 70 decyzji i wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka i Europejskiej Komisji Praw Człowieka, po jednym wyroku polskiego Sądu Najwyższego, Naczelnego Sądu Administracyjnego i Sądu Apelacyjnego w Warszawie, znacznie ponad 450 pozycji literatury (w tym wiele w języku angielskim) oraz 90 raportów. Dowodzi to dużej skrupulatności badawczej dr Anny Magdaleny Kosińskiej, nie często występującej w pracach pisanych z myślą o uzyskanie stopnia naukowego i zasługuje na wyraźne podkreślenie i pochwałę.

4. Język pracy i strona redakcyjna

Monografia napisana jest bardzo dobrze pod względem językowym, z dużą starannością precyzji wypowiedzi i kulturą słowa. Do drobnych potknięć zaliczam, częste posługiwanie się zwrotem „niniejsza praca”, jak i użyciem słowa „zapis” w odniesieniu do treści aktu prawnego (Karty Praw Podstawowych, s. 191).

Jednocześnie uwagę zwraca wyjątkowo częste posługiwanie się odsyłaczami (czasami potrafią zająć prawie całą stronę). W pełni rozumiem chęć udokumentowania wszelkich twierdzeń czy odwołań, z reguły pojawiają się też one we właściwych miejscach i są prawidłowe z uwagi na swoją treść. Zdarzają się jednak również przypadki odesłań z informacjami zbędnymi i nic nie wnoszącymi do treści monografii, jak chociażby przypis nr 1 na s. 140, w którym podane są nie tylko data uchwalenia obowiązującej polskiej konstytucji, ale również zupełnie zbędnie data referendum konstytucyjnego, jak i podpisania przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.

Redakcyjnie praca nie budzi uwag.

5. Struktura pracy

Struktura pracy w pełni odpowiada tytułowi. Zbudowana jest według zasady od ogółu do szczegółów, co w przypadku analizowanej problematyki jest w pełni zasadne. Rozważania ujęte są w siedem rozdziałów poprzedzonych *Wstępem* i zwieńczonych zwięzłym *Zakończeniem*. Chociaż nie jest to uwidocznione w systematyce pracy, wydzielić w niej można dwie części, z których pierwsza, obejmująca trzy pierwsze rozdziały, ma charakter ogólny, wprowadzający, zaś skoncentrowanie na temacie określonym w tytule ma miejsce w czterech dalszych rozdziałach. W szczególności w Rozdziale I przedstawiony jest proces migracji (nie tylko obecnej), jak i wyjaśnionych jest wiele pojęć. W pierwszej kolejności analizie poddane są zagadnienia właściwe dla wszystkich niezależnie od przynależności państwowej (uniwersalne zasady ochrony praw kulturalnych dotyczą również obywateli państw trzecich zamieszkujących na terytorium państw członkowskich Unii), następnie dla wszystkich nie-obywateli unijnych, by kończyć rozważaniami o prawach specyficznych grup wśród nie-obywateli, jak np. pracownicy, pracownicy naukowcy czy studenci.

Każdy z rozdziałów ma jednocześnie bardzo rozbudowaną i dobrze skonstruowaną systematykę wewnętrzną, w której podrozdziały i dalsze części oznaczone są kolejnymi liczbami arabskimi, z których pierwsza oznacza podrozdział, druga podrozdział podrozdziału itd. Chociaż konstrukcje takie bywają czasem krytykowane, w moim przekonaniu są one często bardzo pomocne zarówno przy

pisaniu monografii, jak i jej lekturze, zbędne staje się też sporządzanie Indeksu rzeczowego. I tak jest w przypadku recenzowanej książki Habilitantki.

Podkreślić należy również, że pierwszy podrozdział w rozdziale to są zawsze *Uwagi wprowadzające*, stanowiące swoisty wstęp do niego, w którym przedstawione są zamierzenia badawcze dla tego fragmentu pracy. Z kolei ostatni podrozdział w każdym rozdziale to *Konkluzje*, w których rekapitulowane są czynione w nich rozważania oraz przedstawiane najważniejsze konkluzje.

Odnotować wreszcie należy, że na końcu pracy, przed *Bibliografią* zamieszczone jest obszerne streszczenie rozważań w języku angielskim. Niewątpliwie nie jest to standardowy element monografii, zasługuje jednak na pełną aprobatę.

6. Metodologia pracy

Pani dr Anna Magdalena Kosińska wskazuje we *Wstępie*, że w pracy posługuje się metodami typowymi dla nauk prawnych, tzn. Metodą historyczno-prawną, metodą analityczną (dogmatyczno-prawną) oraz metodą prawno-porównawczą (s. 28), przy czym „[D]la analizy norm prawnych gwarantujących prawa o charakterze kulturalnym zastosowana została metoda analizy hermeneutycznej, zakładająca badanie tekstu przepisów prawnych na poziomie gramatycznym, ale również historycznym czy psychologicznym” (s. 29). W moim przekonaniu w pracy dominuje jednak przede wszystkim metoda opisowa. Habilitantka najczęściej cytuje przepisy prawa europejskiego, a w przypadku ich głębszego omawiania sięga z reguły do tego, co na temat ich treści powiedziano w orzecznictwie sądowym, rzadziej w literaturze przedmiotu.

Ponieważ w pracy jest również wiele rozważań, które nie mają charakteru prawniczego (o czym szerzej w dalszej części recenzji), metoda opisowa ma tam szczególne zastosowanie.

7. Ocena merytoryczna pracy i uwagi szczegółowe

W mojej ocenie, jak już sygnalizowałem, monografia dr Anny Magdaleny Kosińskiej *Prawa kulturalne obywateli państw trzecich w prawie Unii Europejskiej* jest pracą nie tylko prawniczą, ale ma w dużej mierze charakter interdyscyplinarny, w którym wyraźnie widoczne są elementy politologiczne oraz socjologiczne. Habilitantka nie ogranicza się bowiem wyłącznie do analizy tekstów normatywnych czy orzecznictwa oraz prawniczej literatury przedmiotu, lecz prowadzi szerokie rozważania na temat polityki Unii Europejskiej i państw członkowskich w odniesieniu do aktualnego problemu kryzysu migracyjnego oraz kwestii z jednej strony ochrony kultury państwa przyjmującego czy szerzej kultury europejskiej, a z drugiej strony

poszanowania praw kulturalnych migrantów (najlepiej dowodzi tego tytuł podrozdziału 7.3 w Rozdziale VII – *Integracja kulturowe i jej znaczenie w dokumentach politycznych i strategicznych Unii Europejskiej*). Nie może być zresztą inaczej, gdyż przyjmowane akty prawne i ich funkcjonowanie prawne są wyrazem obecności kultury w politykach unijnych i działaniach Unii na rzecz gwarancji praw kulturalnych (s. 172). Dlatego obok wątków prawniczych, mamy w monografii wiele rozważań politologicznych i trochę socjologicznych. Jest to zresztą wyraźnie widoczne również w wykorzystanej w monografii literaturze, w której wiele prac jest autorstwa znaczących politologów czy socjologów. Uwagi tej nie traktuję jako zarzutu, a wręcz jestem zdania, że bez konfrontacji norm prawnych z rzeczywistością możemy mówić jedynie o rozważaniach czysto formalnych, a te często mogą nawet prowadzić do fałszywych wniosków.

Migracja zawsze towarzyszy ludzkości, a jej nasilenia często prowadziły do znacznych przemian na świecie. Współcześnie migracji niewątpliwie sprzyja raczej powszechna akceptacja swobody przemieszczania się, w szczególności, gdy jest to podyktowane obawą o życie czy zdrowie oraz gdy u podłoża leży wojna, polityka bądź brak akceptacji dla osób o odmiennej rasie czy religii. W recenzowanej rozprawie habilitacyjnej w pełni zasadnie podkreśla się wielkie zróżnicowanie migrantów, w których z jednej strony mamy do czynienia z osobami, które przemieszczają się legalnie, ale z drugiej strony poważnym problemem jest migracja nielegalna, która doprowadziła do kryzysu w 2015 r. W pracy jest wiele mowy o polityce Unii Europejskiej w tym zakresie. Zróżnicowanie sposobu napływu migrantów do Europy wpływa z kolei na sytuację prawną tych osób, która jest jednocześnie odmienna w zależności od takich przesłanej jak wiek (w szczególnej sytuacji są dzieci), sytuacja rodzinna (samotne matki, problem łączenia rodzin), nauka, praca, stan zdrowia (zwłaszcza niepełnosprawność) i wiele innych. Rodzi to z ich strony zupełnie inne potrzeby (s. 106) Habilitantka nie tylko że dostrzega to zróżnicowanie, ale wyraźnie pokazuje, jak wpływa to na ich prawa kulturalne (w inny sposób z praw kulturalnych korzysta pracownik i student). Jak już wskazywałem, ma to również wpływ na strukturę pracy. Rzutuje to również na przyjęcie różnorodnych regulacji prawnych określających status obywatela państwa trzeciego, przebywającego na terytorium Unii.

Habilitantka zasadnie podnosi w wielu miejscach, że prawa kulturalne są niewątpliwie prawami o szczególnym charakterze, „obejmujące przede wszystkim prawo dostępu do dóbr kultury, prawo udziału w życiu kulturalnym, wolność twórczości artystycznej oraz prawo do własnej tożsamości kulturowej” (s. 187). Szkoda jednak, że nie jest zdecydowana odnośnie do stosowanej przez siebie na ich określenie terminologii, gdyż podkreśla nawet, że właściwszym, jej zdaniem, jest posługiwanie się pojęciem „prawa o charakterze kulturalnym” (s. 164), co też zamiennie czyni w monografii. Wielce nieprecyzyjne jest też posługiwanie się

pojęciem „kultura europejska”, w szczególności, gdy w podtekście rozumiana jest przez nią kultura państw Europy Zachodniej.

Ochrona praw kulturalnych, co wyraźnie pokazane jest w pracy, odbywa się na kilku poziomach. Jest to wielce pozytywne, jest to wartość dodana. Możemy wskazać zasady uniwersalne, które dotyczą wszystkich, w tym obywateli państw trzecich zamieszkujących na terytorium państw członkowskich Unii (s. 184). Wspólnota kulturowa sprzyja powstawaniu systemów regionalnych, cały ciężar ochrony spoczywa jednak na państwach członkowskich. Habilitantka w szczególności podkreśla, że Karta Praw Podstawowych jest jednak nadmiernie rozbudowana, ogólnikowa (zwłaszcza w obszarze praw socjalnych i brak w niej ochrony praw mniejszości (s. 132/133), ale podkreśla zarazem, że zwarte w niej klauzule generalne nie posiadają „sztywnej treści”, lecz jest ona ustalana w procesie stosowania prawa (s. 129).

Dr Anna Magdalena Kosińska w badaniach wkracza w obszar relacji Unii Europejskiej z państwami członkowskimi, w których prawa kulturalne są domeną poszczególnych krajów, a te analizowaną kwestię rozwiązują w bardzo różny sposób, w dużej mierze w zależności od tego, czy są one zamieszkałe przez dużą liczbę cudzoziemców czy też są bardziej homogeniczne kulturowo. Na gruncie prawa międzynarodowego i prawa europejskiego mamy przy tym do czynienia głównie z tzw. prawem miękkim (*soft law*), co również nie jest obojętne dla problemu rozwiązywanego w monografii. Unia Europejska nie prowadzi też wspólnej polityki kulturalnej, lecz jedynie wspiera działania państw członkowskich w tym zakresie. Jest to widoczne w zaangażowaniu instytucji i administracji unijnej w realizację polityki kulturalnej i uwidacznia się w programach kulturalnych Unii Europejskiej (ich omówienie ma miejsce w szczególności w Rozdziale III, zaś samo wskazanie np. na s. 170-171). Jest to też zjawisko dynamiczne, co pokazuje dokonana przez Autorkę analiza chociażby orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości UE, nielicznego przed Traktatem z Lizbony. Orzecznictwo to rozwija się, Trybunał podejmuje coraz to nowe zagadnienia, co „obrazuje z jednej strony przeobrażenia stosunku do kultury i polityki kulturalnej w UE, z drugiej zaś ewolucję samej kultury i jej roli we współczesnej Europie” (s. 173).

Tam, gdzie stykają się różne kultury, zawsze ma miejsce ich wzajemne oddziaływanie na siebie. Tak dzieje się na obszarach granicznych, nie ulega też wątpliwości, że kultura migrantów wpływa na kulturę krajów przyjmujących, ale ma miejsce również proces odwrotny. Zjawisko to, zwłaszcza na obszarach granicznych, bardzo często oceniane jest nawet pozytywnie z akcentowaniem korzyści, jakie z tego wynikają. Stykanie się różnych kultur potrafi jednak rodzić również poważne konflikty. I z taką sytuacją mamy do czynienia obecnie w Europie w przypadku migrantów. Ponieważ obecnie są to przeważnie osoby pochodzące z innych

kontynentów, wyraźnie widoczne jest narastanie do nich niechęci społeczeństw wielu państw (np. s. 103). Niewątpliwie sprzyja temu i potęguje, odradzanie się w krajach europejskich ruchów narodowych i nacjonalistycznych, co znajduje wyraz w wynikach wyborów parlamentarnych, jak chociażby we Francji czy w Austrii. Konsekwencją tego są nawet przyjmowane w tych państwach wewnętrzne regulacje prawne. Przykładem może być podana w lipcu 2018 r. przez media informacjach, że Austria zlikwidowała możliwość zdawania egzaminu na prawo jazdy w języku tureckim, z jednoczesnym pozostawieniem możliwości jego przeprowadzania w językach angielskim, chorwackim i słoweńskim.

Możliwość korzystania przez każdego z praw kulturalnych bez wątpienia wynika z godności człowieka. Habilitantka wspomina o tym w kilku miejscach (np. s. 108), wątku tego w pracy jednak szerzej nie rozwija. A przecież godność człowieka (pomimo braku definicji wypracowanej przez doktrynę, a tym bardziej definicji legalnej) to podstawa, z której wynikają również prawa kulturalne każdej jednostki ludzkiej. Istotne w rozważaniach prawniczych powinno być również to, czy godność traktowana jest jako wartość konstytucyjna wynikająca z woli ustawodawcy konstytucyjnego, czy też jest to ponadpozytywna wartość przyrodzona. Dlatego lektura pracy w tym zakresie rodzi pewien niedosyt, ale ocena ta może być wyrazem podejścia do tej kwestii konstytucjonalisty i innego spojrzenia osoby zajmującej się prawem europejskim.

Gwarancje praw kulturalnych wynikają zresztą nie tylko z godności człowieka, ale i z zakazu dyskryminacji ustanowionego w aktach uniwersalnych, regionalnych i rangi konstytucyjnej. W przypadku prawa Unii jest to wyraźnie ustanowione w art. 21 Karty Praw Podstawowych (s. 188), która wprost w art. 22 ustanawia również nakaz poszanowania różnorodności kulturowej, religijnej i językowej (s. 192).

W pracy ważne znaczenie ma kwestia terminów, którymi posługuje się Autorka, jak i definicji, które buduje. O braku konsekwencji w przypadku pojęć „prawa kulturalne” i „prawa o charakterze kulturalnym” już pisałem. Nie jest też dla mnie jasne, dlaczego dr Anna Magdalena Kosińska budując definicje takich pojęć jak np. „migracja” (s. 35) czy „cudzoziemiec” (s. 44), czyni zastrzeżenie, że są one stworzone jedynie na potrzeby tej pracy. Nie jestem przekonany o zasadności zamiennym posługiwaniem się pojęciami „wolność religijna”, „wolność sumienia” i „wolność wyznania” (s. 204). Wprowadza również pojęcie, które jest niezrozumiałe i którego wyjaśnienie powinno mieć miejsce – mam na myśli pojęcie „europejskie obywatelstwo kulturowe (s. 183).

Nie budzi wątpliwości teza, że prawa kulturalne powinny być realizowane na każdym etapie procesu migracyjnego (s. 235), jak i stwierdzenie, że formalizm i legalizm często wygrywają ze zdrowym rozsądkiem i potrzebą ochrony człowieka, zwłaszcza w sytuacji katastrofy humanitarnej (s. 243/244).

W książce *Habilitantka* wielokrotnie zwraca uwagę na istniejący, jej zdaniem, integracyjny obowiązek kulturalny zaznajomienia się przez migrantów z państw trzecich z podstawowymi wartościami kultury europejskiej i kultury państwa przyjmującego (np. s. 61). Polemizuje przy tym z tezą, z czym się nie zgadzam, że integracja jest środkiem duszącym różnorodność kulturową” (s. 330). Akcentuje wprawdzie, że o tożsamości kulturowej cudzoziemcy powinni decydować sami, gdyż „administracyjne decyzje władz imigracyjnych stanowią swego rodzaju siłowe narzucanie tożsamości kulturowej jednostce” (s. 230), uważa jednak, że znajomość kultury europejskiej powinna być sprawdzana poprzez przeprowadzanie specjalnego egzaminu (tzw. egzamin integracyjny). Powtarza to w wielu miejscach monografii (np. s. 310/311, s. 319) i akcentuje w *Zakończeniu* s. 395). Krytyce poddaje jedynie jego przeprowadzanie jeszcze przed przyjazdem do Unii i pobytem w Unii, jak i pobieraniu (często wysokich) opłat (s. 254/255). Nie podzielam poglądu o zasadności przeprowadzania egzaminów integracyjnych. W moim przekonaniu na państwach przyjmujących ciąży obowiązek zapewnienia możliwości zapoznania się przez migrantów z ich kulturą, czy szerzej z kulturą europejską, ale i wartościami, na których jest ona oparta. Wymuszanie jednak takiego kontaktu, a zwłaszcza jego egzekwowanie i weryfikacja nigdy nie jest zjawiskiem dobrym i w moim przekonaniu nie prowadzi do pozytywnych rezultatów, a wręcz rodzi zrozumiały opór. Mam świadomość podejmowania przez Unię i państwa członkowskie takich działań, ale nie popieram ich. Integracja to proces, który nie może być wymuszany działaniami administracyjnymi. Czym innym jest natomiast pewna weryfikacja znajomości języka, historii czy kultury państwa w sytuacji ubiegania się przez cudzoziemca o obywatelstwo tego kraju (tak czyni np. Republika Czeska, co akcentuje zresztą *Habilitantka*, s. 353).

Przeprowadzone badania prowadzą dr Annę Magdalenę Kosińską do wniosku, że można mówić o istnieniu w Unii Europejskiej modelu praw kulturalnych obywateli państw trzecich. Fundamentalną w pracy jest teza, iż przede wszystkim należy zapewnić ochronę kulturze europejskiej (s. 152), stąd granicą realizacji praw kulturalnych przez obywateli państw trzecich jest ochrona tożsamości europejskiej (s. 185). *Habilitantka* uważa przy tym, że Unia powinna prowadzić znacznie intensywniejszą politykę chroniącą europejską tożsamość kulturową (s. 140), przychyliła się też do zdania M. Land, że rozprzestrzenianie się koncepcji uniwersalnych praw człowieka nie jest przejawem imperializmu ideologicznego kultury europejskiej, lecz pozytywnym wkładem w rozwój ludzkiej cywilizacji jako całości (s. 151). Granicą korzystania przez cudzoziemców z państw trzecich z praw kulturalnych i realizacji tożsamości kulturowej stanowią jednak przepisy dotyczące bezpieczeństwa publicznego, ochrony moralności i praw dziecka (s. 233). Za ważne uważam też akcentowanie, bardzo wyraźnie wyartykułowane pod koniec monografii,

że również na społeczeństwach przyjmujących ciąży obowiązek zaznajomienia się z informacjami na temat krajów pochodzenia migrantów (s. 394).

Kończące pracę *Zakończenie* wieńczy rozważania i w zwięzły sposób przedstawia wnioski odnośnie do wszystkich szczegółowych problemów badawczych zakreślonych we *Wstępie*. Zasluguje to na podkreślenie, gdyż nie jest częste, aby monografie zamykały tak jasno przedstawione konkluzje przeprowadzonych analiz.

8. Wniosek końcowy odnośnie do monografii habilitacyjnej

Monografia dr Anny Magdaleny Kosińskiej *Prawa kulturalne obywateli państw trzecich w prawie Unii Europejskiej* (Wydawnictwo KUL, Lublin 2018) spełnia kryteria stawiane rozprawom habilitacyjnym. Jest to opracowanie podejmujące ważne i bardzo aktualne zagadnienie, w pełni oryginalne, z wyraźnie wskazanymi celami badawczymi, łączące w sobie rozważania prawnicze i politologiczne, a częściowo również socjologiczne. Tezy są wyartykułowane wyraźnie, uzasadnione i poparte bogatą literaturą przedmiotu oraz orzecznictwem. Habilitanta wykazała w książce umiejętność samodzielnego prowadzenia badań. Praca stanowi też niewątpliwą wkład w rozwój nauki.

Wszystko powyższe pozwala mi stwierdzić, że uważam, iż Pani dr Anna Magdalena Kosińska zasługuje na nadanie jej stopnia naukowego doktora habilitowanego w dziedzinie nauk prawnych w dyscyplinie prawo.

III. Ocena pozostałych osiągnięć naukowych

1. Ogólny pozostały dorobek naukowy

Na przedłożony do oceny pozostały dorobek naukowy dr Anny Magdaleny Kosińskiej składa się 36 pozycji, w tym:

- a) Monografia powstała na bazie rozprawy doktorskiej – *Kulturalne prawa człowieka. Regulacje normatywne i ich realizacja*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2014;
- b) 35 artykułów, glos i rozdziałów w monografiach, w przypadku których tylko pięciokrotnie była współautorką;
- c) 21 referatów wygłoszonych podczas krajowych i odbywanych w Polsce międzynarodowych konferencji naukowych;
- d) 6 redagowanych prac zbiorowych, w tym jedna samodzielnie;
- e) 2 sprawozdania z konferencji naukowych.

Dorobek ten należy uznać za wystarczający pod względem ilościowym, jest też różnicowany pod względem formy. Należy jedynie żałować, że nie ma w nim żadnej opublikowanej recenzji monografii czy książki zbiorowej (pomijam dwie recenzje

wydawnicze artykułów) i jest tylko jedna glosa.

a. Autorstwo lub współautorstwo publikacji naukowych w czasopismach znajdujących się w bazie Journal Citation Reports (JCR) lub na liście European Reference Index for the Humanities (ERIH)

Dr Anna Magdalena Kosińska opublikowała dwa artykuły w czasopiśmie punktowanym z listy A Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Publikowanie artykułów w takich czasopismach należy do rzadkości w przypadku osób ubiegających się o stopnie naukowe i tytuł naukowy w dziedzinie nauk prawnych w dyscyplinie prawo. Dlatego zasługuje to na szczególne podkreślenie, zwłaszcza że periodyk ten – „European Journal of Migration and Law” ma charakter prawniczy i ma obecnie wysoką punktację wynoszącą 25 pkt.

b. Autorstwo lub współautorstwo monografii, publikacji naukowych w czasopismach międzynarodowych lub krajowych innych niż znajdujących się w bazie Journal Citation Reports (JCR) lub na liście European Reference Index for the Humanities (ERIH)

- Monografia *Kulturalne prawa człowieka. Regulacje normatywne i ich realizacja*, jako zmodyfikowana wersja rozprawy doktorskiej zaliczona być musi do dorobku związanego z doktoratem i dlatego nie może podlegać ocenie w przypadku oceny dorobku naukowego po uzyskaniu stopnia doktora. Należy jednak ją odnotować, gdyż przecież nie wszystkie obronione prace doktorskie są następnie ogłaszane drukiem.

- W przypadku opublikowanych artykułów zamieszczone są one w prestiżowych polskich i zagranicznych czasopismach naukowych: „Europejski Przegląd Sądowy” (dwukrotnie), „Studi polacco-italiani di Toruń / Toruńskie studia polsko-włoskie” (trzykrotnie), „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego”, „Studia Polityczne”, „Silesian Journal of Legal Studies”, „University of Bologna Law Review”, „Review of Comparative Law” (dwukrotnie), „Studia Prawnicze KUL” (dwukrotnie), „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” (dwukrotnie), „Edukacja Prawnicza” (dwukrotnie).

Fakt, że boloński przegląd prawniczy nie znajduje się na polskiej liście czasopism punktowanych jest najlepszym dowodem słabości tego zestawienia. Podkreślić również należy, że sześć spośród artykułów ujętych w tym wykazie zostało opublikowanych w języku angielskim.

c. Referaty

Referaty wygłaszane były na konferencjach o różnym charakterze. Organizatorem większości z nich były różne jednostki organizacyjne Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Dr Anna Magdalena Kosińska prezentowała swoje referaty również na seminariach badaczy prawa konstytucyjnego, konferencjach Akademii Medycznej, UMCS czy wreszcie znaczących konferencjach międzynarodowych organizowanych od lat przez prof. zw. dr hab. Jerzego Jaskiernię w gmachu Sejmu RP i poświęconych ochronie praw człowieka.

Dorobek naukowy dr Anna Magdaleny Kosińskiej powstały po uzyskaniu stopnia naukowego, doktora skoncentrowany jest przede wszystkim na dwóch podstawowych obszarach badawczych. Są nimi: zagadnienia migracji i praw cudzoziemców (w tym przede wszystkim azylu i ochrony praw podstawowych różnych grup migrantów) oraz ochrona praw kulturalnych człowieka. Są to przede wszystkim prace z zakresu prawa, a niektórych pojawiają się również wątki politologiczne.

Można jednak wskazać również na jej zainteresowania doktrynami politycznymi i sztuką (*Realizacja doktryny politycznej w architekturze EUR 42 w Rzymie*, „Studi polacco-italiani di Toruń / Toruńskie studia polsko-włoskie”, *Il popolo di poeti i uomo integrale. Wizja społeczeństwa, człowieka i kultury w doktrynie faszyzmu*, „Studia Polityczne”), społeczeństwem obywatelskim oraz inicjatywą obywatelską na poziomie Unii Europejskiej.

W ocenie dorobku naukowego (ale i organizacyjnego) dr Anna Magdaleny Kosińskiej należą wskazać również redakcję monografii *W obliczu kryzysu. Przyszłość polityki azylowej i migracyjnej Unii Europejskiej*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2017), jak i współredakcję pięciu innych książek.

d. Kierowanie międzynarodowymi i krajowymi projektami badawczymi oraz udział w takich projektach

Dr Anna Magdalena Kosińska kierowała projektem badawczym „Zarządzanie bezpieczeństwem w polityce azylowej i powrotowej Unii Europejskiej w obliczu kryzysu migracyjnego” w ramach konkursu SONATA, była koordynatorem projektu badawczego „Monitoring stosowania alternatyw do detencji cudzoziemców” realizowany przez Instytut na Rzecz Państwa Prawa, jak i była wykonawcą w dwóch innych projektach – jednego finansowanego przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju i drugiego współfinansowanego przez Europejski Fundusz Powrotów Imigrantów i budżet państwa.

e. Wniosek końcowy odnośnie do ocena pozostałych osiągnięć naukowych

Ocena dorobku naukowego dr Anna Magdaleny Kosińskiej po uzyskaniu stopnia naukowego doktora jest pozytywna zarówno z uwagi na jego ilość, jak i jakość. Liczba publikacji nie jest szczególnie duża, o stopień doktora habilitowanego z sukcesem ubiegają się jednak osoby, w przypadku których jest on znacznie skromniejszy. O jakości dorobku Habilitantki świadczy natomiast sumaryczny impact factor według listy Journal Citation Reports (JCR) wynoszący 1,818, Indeks Hirscha wynoszący 2 oraz liczba cytowani wynosząca 12.

Obszar badań naukowych prowadzonych przez Habilitantkę jest wyraźnie skryształizowany i chociaż uważam, iż wprawdzie ogranicza się głównie do dwóch obszarów, uzyskany przez nią dorobek spełnia wymogi stawiane osobom ubiegającym się o nadanie stopnia naukowego doktora habilitowanego w dziedzinie nauk prawnych w dyscyplinie prawo.

W przypadku tej oceny należy również uwzględnić fakt, iż aktywność naukowa dr Anny Magdaleny Kosińskiej spotkała się z wysoką oceną Ministra Nauki, który w 2016 r. przyznał jej dwuletnie Stypendium dla Wybitnych Młodych Naukowców, zaś Rektor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II dwukrotnie nagroził ją w dwóch kolejnych latach nagrodami indywidualnymi za osiągnięcia w dziedzinie nauki (IV stopnia w 2016 r. i II stopnia w 2017 r.).

IV. Ocena aktywności dydaktycznej, organizacyjnej i pozostałej

Oceny aktywności dydaktycznej i organizacyjnej dr Anny Magdaleny Kosińskiej dokonuję wyłącznie na podstawie przedłożonego przez zainteresowaną autoreferatu, stanowiącego jeden z dokumentów wniosku o nadanie stopnia naukowego doktora habilitowanego.

Habilitantka wykazuje przede wszystkim wykłady w języku polskim i w języku angielskim prowadzone z różnych przedmiotów na różnych kierunkach studiów licencjackich, magisterskich oraz podyplomowych i to nie tylko w macierzystej Uczelni, jaką jest Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, ale również w Uniwersytecie Warszawskim („Współczesne Migracje Międzynarodowe” dla pracowników Straży Granicznej), a ponadto wykłady dla innych podmiotów, w tym m.in. w 2016 r. podczas szkoły letniej organizowanej przez Poznańskie Centrum Praw Człowieka INP PAN.

Z przedstawionej dokumentacji nie wynika, czy samodzielnie prowadziła proseminaria bądź seminaaria magisterskie, była jednak promotorem 4 prac magisterskich i 14 prac licencjackich napisanych w języku angielskim, jak i recenzentem 9 prac magisterskich i 6 licencjackich, w tym 14 przygotowanych w języku angielskim.

Do osiągnięć dydaktycznych Habilitantki należy również zaliczyć przygotowywanie studentów do Moot Court in Asylum Law organizowanego przez Uniwersytet w Trnawie, jak i opiekę merytoryczną nad studentami prowadzącymi EuropensBlog.

Z uwagi na kontakty z otoczeniem podnieść również należy lekcje poświęcone integracji europejskiej prowadzone w lubelskich i podlubelskich szkołach, jak i warsztaty z zakresu uprawnień rodzicielskich w ramach Dni Patronalnego Instytutu Nauk o Rodzinie KUL „Biznes dla rodziny”.

Ocena osiągnięć dydaktycznych Habilitantki wypada w związku z tym pozytywnie.

Bardzo pozytywnie oceniam również działalność organizacyjną dr Anny Magdaleny Kosińskiej. Dwukrotnie współorganizowała ona i współprowadziła Akademię Prawa Europejskiego organizowaną przez Instytut Europeistyki i Uniwersytet Otwarty, trzykrotnie w latach 2014 – 2016 współorganizowała Ogólnopolski Konkurs Wiedzy o Integracji Europejskiej, organizowała też seminarium z udziałem prof. zw. dr. hab. Romana Wieruszewskiego, konkurs oratorski w języku angielskim dla studentów KUL, była też przez cztery lata (2012 – 2016) członkiem Wydziałowej Komisji ds. Promocji na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL. Trzykrotnie koordynowała projekty finansowane przez różne podmioty i pięciokrotnie organizowane w ich ramach konferencje. Jest współtwórcą serii wydawniczej „Prawo i polityka migracyjna”. Co już podkreślałem, obecnie jest kierownikiem powstałego na tym Wydziale Centrum Badań nad Europejskim Prawem i Polityką Migracyjną. Działalność organizacyjno-społeczna i w zakresie popularyzacji nauki sprawiły, że Habilitantka otrzymała w 2016 r. z tej racji nagrodę IV stopnia Rektora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

Wskazując na osiągnięcia Habilitantki należy wreszcie odnotować, że kilkakrotnie była autorką ekspertyz przygotowywanych na zlecenie różnych podmiotów.

Wszystkie powyższe osiągnięcia w zakresie aktywności dydaktycznej i organizacyjnej pozwalają uznać, iż dr Anna Magdalena Kosińska spełnia warunki pozwalające na nadanie jej stopnia naukowego doktora habilitowanego w dziedzinie nauk prawnych w dyscyplinie prawo.

V. Konkluzja

Biorąc pod uwagę przede wszystkim rozprawę habilitacyjną dr Anny Magdaleny Kosińskiej *Prawa kulturalne obywateli państw trzecich w prawie Unii Europejskiej* (Wydawnictwo KUL, Lublin 2018), stanowiącą obszerne i samodzielne dzieło poświęcone niezwykle aktualnemu i ważnemu zagadnieniu, jakim jest sytuacja prawna obywateli państw trzecich w Unii Europejskiej i ich prawa kulturalne, Jej ogólny dorobek naukowy, a także osiągnięcia dydaktyczne i organizacyjne, uważam, że spełnione są wszystkie warunki ustawowe, o których mowa w art. 16 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym i tytule w zakresie sztuki (t.j. Dz. U. z 2017 r., poz. 1789), a także rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 1 września 2011 r. w sprawie kryteriów oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego (Dz. U. Nr 196, poz. 1165) i wystarczają one do przyjęcia jako podstawy przewodu habilitacyjnego w dziedzinie nauk prawnych w dyscyplinie prawo. Dlatego wnoszę o dalsze procedowanie tego postępowania.

Łódź, 23 sierpnia 2018 r.